

Kodu – koolikiusamise taimelava

Kui ma kaks aastat tagasi Eesti ühte parimasse gümnaasiumisse tulin, oli mu esimene mõte, et see kool on võrreldes teiste eliitkoolidega palju sallivam, et seal on erinevuse voores, et sealsed õpilased on ise erilised, ei ole rangelt stampides või kindla kuvandiga inimeste prototüüpides kinni ning on vastuvõtlikud kõigele uuele. Kaks aastat hiljem jõuab minuni hirmutav teadmine, et üht mu klassivenda on need kaks pikka aastat vaimselt piinatud, et keegi minu kõrvalt, keegi, kellega ma olen päevast päeva koos ja ma ei ole seda märganud, on talunud koolikiusamist.

Mõiste „koolikiusamine“ kõlab lapsikult nagu mõni viienda klassi togimine või hariliku pliiatsi peitmine raamatukapi alla, mitte aga arukate noorte kaval mõjutusvorm, mis võib viia sügava depressiooni või melanhooliani. Aga siiski, olgu see nii uskumatu kui tahes, ka inimesed vanuses kaheksateist ja vahel rohkemgi võivad vajada enesele iseenda väärtuse tõestamiseks mõne teise inimese allasurumist või alavääristamist. Kiusajail on enesemääratlemise ja eneseväärtustamisega probleeme ning kõige lihtsam viis on luua pettekujutelm endast kui kellestki kõrgemast, paremast või targemast, kes suudab teisi mõjutada. Me ehk ei näe alati kiusamise põhjuseid, kuid nad on kindlasti olemas, pahatihti on aga avastamise ja ravimisega jäädud lootusetult hiljaks.

Iga kooliaasta algul sõlmitakse Eestis koolirahu, mis idee poolest peaks tagama kogu järgneva kooliaasta rahu ja sallivuse. Kas see ei tundu hädine kaitsemask, mis tõmmatakse silmle, et mitte näha tegelikkust? Ühtegi kiusajat ei hoia tagasi kusagil sõlmitud leping ning kiusu tegelik põhjus on kusagil palju sügavamal, kui pealiskaudsel vaatlusel ehk tunduda võib ning selle väljajuurimiseks on vaja rohkemat kui tühja paberimäärimist või lööklauseid. Kust saab hoo väike lumepall, mis hiljem kasvades lõmastab kõik enda teele jääva? Kuidas see õigel ajal avastada või juba eos lämmatada?

Ma arvan, et kiusamine üldiselt ja noortevaheline koolikiusamine kitsamalt vaadelduna saab alguse palju varasemast hetkest kui klassiruumist või kooliteelt. Selle alged ulatuvad keskkonda, kus oleme kasvanud, ning mis saadab meile igapäev erinevaid signaale sellest, mida pidada normiks ja mida mitte. Norme saab käsitleda kui sotsiaalse käitumise reegleid, mille järgimine korrastab käitumist ning tagab isiku kuuluvuse tervikusse. Sääraseid norme täidetakse nii-öelda sunniviisiliselt. Just nimelt isiku kuulumine tervikusse ning tervikust eraldumine ja mittesulandumine võib olla nii kiusamise põhjuseks kui tagajärjeks. Tervikust

võõrdumine võib tuleneda mitmetest välistest teguritest nagu rassist või geneetikast tingitud erisugusest välimusest, majanduslikust seisust või tervisehäiretest. Eriti selgelt avaldub see laste ja noorukite seas. Lapsed ei mõista ümbritsevast maailmast just kõike ja kuna nad ei osalenud normide loomisel, võtavad nad kõike paratamatult. Sellest tingituna võtavad nad normidest kõrvalekaldeid automaatselt väärana, ei tolereeri neid ning proovivad segadust tekitavaid olukordi lahendada jõu meetodil.

Ma olen kindel, et teiseks tugevaks mõjuriks tänapäeva noore elus on meedia. Ajakirjandus, televisioon ja ennekõike internet smuugeldavad noorte mõtetesse lugematul hulgal kergesti tõlgendatavaid sümboleid inimestest ja nende omasest käitumisest, mis enamuse silmis paistab vastuvõetav ja mis mitte. Me saame siinkohal rääkida kirjapandud normidest, mida reguleerivad õigusaktid, ning kirjutamata normidest, mida määratlevad tavad ja kombed ning mille vastu eksides ootab teisiti käitujat ühiskondlik või kindla kollektiivi halvaks panu. Praegust meediatendentsi võiks kokku võtta lausega: „Võidab see, kes on surres kõige kõhnem ning kellel on surres kõige rohkem asju.“ Sellesisulisest karjuvast reklaamist on lapsel kerge leida „õige“ ja „vale“. Paratamatu on aga see, et kuski leidub ikka keegi, kes ei ole kõige „kõhnem“ ja kellel ei ole piisavalt „asju“.

Sarnase tulemuse annab pea tähelepandamatult kodanike poolt tulev jõuline surve, mis alateadlikult määrab kindlad normid, stambid ja mallid, mille ületamine kellegi poolt tõmbab paratamatult tähelepanu ja sütitab noori eelkõige „piiriületajaid“ muutma, mitte nendega koos eksisteerima. Õhus ripub justkui kujutelm normaalsusest ning samuti kihk alavääristada neid, kes normaalsuse piiresse ei mahu. Ehk on selles süüdi meie riigi liiga lühike vabaduse aeg, sest valdav osa ühiskonnast on sündinud ja elanud ajal, mil erinemine oli vale, ja süstinud seda ehk mitte sihilikult ka järeltulevasse põlvkonda. Meenutagem kas või kaheksakümnendate punkperioodi, mil „fabritseeritud“ inimestest kategooriliselt erinenud punknoored korjati tänavalt miilitsa autosse ja peideti silma alt ära. Me ei soovi tänases ühiskonnas, et kõik „mittestandardised“ kodanikud ära kaotatakse. Erinevus pidavat ju rikastama...

Teisalt annab ühiskond üksikisikule tuhandeid teid olla omapärane, julgustab teisiti käituma ning innustab mõtlema kastist välja. Kuhu on koer maetud? Ma arvan, et kogukonna kõrval on veelgi tugevam tegur meie isiklik kasvukeskkond ehk pere. Tunnustatud Rootsi psühholoogiaprofessor, Lars Hansson kirjutab, et lapse normaalne kasvukeskkond on

perekond ja kodu. Kodust ja perekonnast saab laps kaasa palju sellist, mida on täiskasvanuna raske muuta.

Iga laps vajab kaitstud ja turvalist keskkonda ning perekond peaks andma lapsele kodust kaasa turvatunde ja eneseväärikuse. Seega kui laps on läinud kooli – uude keskkonda – ebakindlustundega peab ta endale kinnitama, et kuigi tema hirmud võtavad tema enese üle võimu, on tal näiteks füüsiliselt või vaimselt jõud kellestki teisest üle. Kiusaja jaoks on kiusamine justkui iseenda hirmude eest peitu pugemine. Tugeva minapildiga isiksus ei otsi enda väljundit nõrgemate kiusamises, vaid suudab suunata oma vaba energia mõnda hobisse või huviringi, kiusaja elab oma probleemid välja nendel, kellest tema jõud üle käib.

Kiusajail on pahatihti jäänud saamata perekonnasisene tähelepanu ja tunnustus. Kiuslikel lastel on sageli kodus probleemid: neid koheldakse seal põhjendamatult karmilt, kodused ei tunne huvi lapse saavutuste vastu või on vanematel palju tööd on nad tihti kodust eemal. Kõik taandub probleemile, et lapse jaoks ei jätku vanematel piisavalt tähelepanu. Üldiselt aga tunnevad vanemad huvi vähemalt selle vastu, kuidas laps koolis käitub või mis hindeid ta saab, ning lapsel jääb üle vanema tähelepanu puüda vaid oma halva käitumisega. Sellisel juhul on laps viidud äärmuslikesse oludesse, sest enam ei ole tähtis, mis laadi tähelepanu talle osutatakse. Lapsele on oluline vaid see, et teda on märganud.

Lisaks peab perekond turvatunde loomiseks seadma lapsele kindlad piirid. Lapsed vajavad kindlalt struktureeritud ja selgete piiridega elukeskkonda. Teadmisest, mida võid oodata teistelt ja mida nõuavad teised, ammutavad nad turvatunnet. Õigeaegselt seatud piirid hoiavad ära hilisemaid probleeme piirituse, piiride ületamise ja sellele järgneva „asjatu“ karistuse, mis võib noorukis pigem veelgi trotsi kasvatada. Järeldan, et Skandinaaviast pärit vabakasvatus, mis läks eriti moodi üheksakümnendatel, ei pruugi pakkuda lapsele piisavalt turvalist keskkonda ning lapsevanemal on suurem oht põhjustada oma lapsele sotsiaalses sfääris ebamugavusi või peata-olekut. Kui perekond laste sotsialiseerimise funktsiooni täita ei suuda, tekib oht, et ühiskond saab juurde antisotsiaalse käitumise ja ühiskonnaeluks kohanematu noore inimese.

Ka lapsevanemad on ühiskonna poolt seatud normide ohvrid ning alateadlikult kannavad nad neid edasi oma lastele. Lars Hanssoni sõnul sõltub sotsiaalsest keskkonnast see, milline on lapse mõttemaailm ja arusaamad, väärtushinnangud ja hoiakud. Juurdunud hoiakuid, suhtumisi ja kindlaks kujunenud väärtusi on peres keeruline muuta ning kuna lapsed võtavad

oma moraalseteks ja eetilisteks eeskujudeks esmalt oma vanemad, siis selle kaudu õpib laps selgeks ranged normid ja struktuurid ja peab vanemate eeskujul normivälisust vaeleks. Sama tulemus on ka olukorral, kus vanemate poolt kaasa antud kindlad hoiakud puuduvad või on poolikud, sest laps omandab taolised poolikud väärtushinnangud. Kuid ka kõrgete eetiliste väärtustega vanematel, kellel puudub aeg neid väärtusi edasi anda, jäävad lapsed sõprade kasvatada.

Minu silmis paistab koolikiusamine pärinevat paljuski just keskkonnast ja kodust, mis mõjutab lapsi varem, kui kool või lasteaed seda teha saavad. Ühiskond, kus me liigume, annab meile varjatud signaale normide kohta ning kodanikud, eriti aga lapsed, võtavad need automaatselt omaks ja ei juurdle pikalt selle üle, mis on õige mis väär. Lisaks sellele näevad ja tajuvad lapsed rohkem erinevaid välistegureid, olgu selleks vanemate omavaheline vestlus, teatetulbale kleebitud afišš või telerist nähtud reklaam, kui me tegelikult arvame. Eeskujudelt pärinevad väärtushinnangud võetakse kaasa terveks eluks ja neid peetakse ainuõigeteks.

Normaalseks käitumiseks on hädavajalik perekonna igatine toetus lapse mistahes saavutustele ja pingutustele, kuna see loob kasvavas inimeses turvatunde ja õnne emotsiooni. Puudu jäänud tähelepanu püütakse hiljem negatiivse käitumise või sotsiaalsete probleemidega ning siis on puudujääki oluliselt keerulisem tasa teha. Tahan öelda, et koolikiusamise juuri ei tuleks otsida mitte koolist, vaid ühiskonnast ja kodust, sest kool on vaid paik, kus kõige koosmõjul avaldub erinevate tegurite tulemus – kiusamine.

Ma ei ole siiani aru saanud ja ilmselt ei saa kunagi, kuidas teenis mu klassikaaslane ära temaga toiminu. Küll aga tean, et ta õppis sellega toime tulema. Minu silmis on see näide kirjeldamatust enesekontrollist ja julgusest, kui kiusamisele ei vastata samaga, vaid jäädakse väljapeetuks ning ei lasta end sellest näiliselt häirida. Tegelikult me – mina ja minu klass – ei tea kunagi, mida meie klassikaaslane enda sees läbi pidi elama.